

Explaining the Principles of Conservation of Historical-Archaeological Sites (Case Study: Arjan Historical-Archaeological Site)

Roya Harifi¹ , Ali Zamanifard²

Type of Article: **Research**

Pp: 359-382

Received: 2024/06/05; Revised: 2024/06/18; Accepted: 2024/07/20

 <https://doi.org/10.61882/PJAS.1062.791.2>

Abstract

Historical-archaeological sites are the most important sources to answer the missing links of a nation's history and civilization. These areas always have diverse values, which identification and understanding of these values provides the basis for recognizing their protectable aspects. Today, most of these sites in Iran are in vulnerable conditions and their values are being forgotten. The historical-archaeological site of Arjan is located in the Khuzestan plain, which existed from the Elamite era to the Mongol era. Today, this area is in unfavorable conservation conditions. Considering the values and historical importance of the old city of Arjan in the historical periods of Iran, it is very important to protect this area and create a suitable platform to benefit from its values. Among the questions that are answered in this research; 1. What are the values of Arjan historical site? 2. What are the challenges of protecting Arjan's site? 3. How can we achieve conservation principles for the protection and valuation of the historical archaeological site of Arjan in accordance with its values? Accordingly, the objectives of the research are: 1. Understanding the Arjan site and its conservation challenges; 2. Achieving conservation principles through the analysis of international charters, declarations, conventions and documents and generalizing them to a study sample in order to explain the principles of conservation and value it. The general research method of this research is descriptive-analytical, based on the data collected through library resources and field observations. Then, after analyzing and reviewing international documents and recognizing the historical site of Arjan and its conservation challenges in four fields of cognitive, managerial, legal, physical, and introduction and valuation of the site, principles such as providing information to the public, developing a comprehensive interaction plan, developing public management plans, reversibility of actions, preserving originality and respect for historical and aesthetic values and the physical integrity of the sites are presented.

Keywords: Arjan, Historical-Archaeological Site, Conservation, Historical Values, Introduction of Values.

1. M.A. Graduate in Conservation and Restoration of Historical Buildings and Urban Fabrics, Department of Conservation & Revitalization of historical buildings & urban fabric, Faculty of Conservation and Restoration, Iran University of Art, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Conservation & Revitalization of historical buildings & urban fabric, Faculty of Conservation and Restoration, Iran University of Art, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: zamanifard@art.ac.ir

Citations: Harifi, R. & Zamanifard, A., (2026). "Explaining the Principles of Conservation of Historical-Archaeological Sites (Case Study: Arjan Historical-Archaeological Site)". *Parseh J. Archaeol. Stud.*, 9(34): 359-382. <https://doi.org/10.61882/PJAS.1062.791.2>

Homepage of this Article: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-1062-en.html>

Parseh Journal of Archaeological Studies (PJAS)

Journal of Archeology Department of Archeology Research Institute, Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT), Tehran, Iran

Publisher: Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT).

Copyright © 2026 The Authors. Published by Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT). This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

© The Author(s)

Introduction

Historical-archaeological sites are the most important sources to answer the missing links of a nation's history and civilization. These sites will answer many general and partial questions that can be varied and variable over time, so the conservation of the sites is essential for transfer to future generations. Historical archaeological sites have a variety of values and in order to benefit from these values, they are always protected. After archaeological excavations in Iran, these sites are often in vulnerable conditions and are exposed to forgetting their values.

The archaeological site of Arjan is located in the plain of Khuzestan. Arjan is a city with various urban organs in the historical periods of Iran. This site has values, features and elements that are unique in its kind. In 1362, a tomb belonging to Kidin Hotran, one of the Elamite kings, was discovered. Afterwards, Esmail Yaghmaei carried out archaeological excavations and studies in the Arjan area and in the area of Maroon Dam and Arjan Grand Mosque and Dr. Abbas Moghaddam conducted archaeological excavations in the area of the oil well during two seasons. With the cessation of excavations in this site, the old city of Arjan, like most historical sites in Iran, was placed in undesirable conditions of conservation.

Research Necessity: The city of Arjan has been standing from the Elamite era to the Mongol era. (Today, this area, despite its historical and archaeological importance and values, is in unfavorable conservation conditions) Considering these values and the historical importance of the ancient city of Arjan in the historical periods of Iran, as well as the necessity of continuing archaeological studies and the availability of its original data among researchers and enthusiasts, it is very important to protect this site and create a suitable platform for benefiting from its values.

Research objectives: 1. Understanding the Arjan site and its conservation challenges; 2. Achieving conservation principles through the analysis of charters, statements, conventions and international documents and generalizing them to a study sample in order to explain the principles of conservation and valuation of the archaeological site of Arjan.

Research Questions: 1. What are the values of Arjan historical site? 2. What are the challenges of protecting Arjan's site? 3. How can we achieve conservation principles for the protection and valuation of the historical archaeological site of Arjan in accordance with its values?

Research Methodology: The general research method is descriptive-analytical approach. In this research, library studies and field studies have been utilized to gather information.

Discussion

“Archaeological heritage” is a material heritage that includes all traces of human life and includes places that show human activities, abandoned structures, and remnants, along with all the movable cultural objects discovered related to it (ICOMOS, 1990). These sites have a variety of values and in order to benefit from these values, they are always conserved. By reviewing the international documents related to the sites in Table 3, the set of conservation principles in four areas, cognitive, legal and managerial, physical, and the introduction and valuation of the site, has been displayed.

The archaeological site of Arjan with an area of 500 hectares is located on the slopes of Khoiz Mountain and in a wide plain next to the Maroon River, which includes the Mosque Jammeh, the Arjan Dam Bath and Bridge, the Qadamgah of Imam Reza (AS), the Rosh Mehr Building, the Arjan Qanats and the ancient hills. By examining the site and the buildings in it, the values are divided into two categories, cultural values and contemporary economic and social values (Diagram 5). At present, the buildings in the Arjan site are in an undesirable state of conservation and their values are in danger of being forgotten. Through field surveys, the damages and challenges of the Arjan site were identified in four areas, cognitive, legal and managerial, physical and tourism, and were divided into two groups, internal and external factors. Internal factors include cognitive domain, exhaustion (functional physical) and weakness in the infrastructure of the Arjan site, and external factors include lack of alignment of organizations and weakness in the managerial and legal structure. According to the mentioned damages and challenges, by identifying their roots and categorizing them in the form of internal and external factors, we have achieved five conservation challenges related to the historical archaeological site of Arjan (Diagram 4). By adapting the principles of conservation of historical sites to conservation challenges, the principles of conservation of the Arjan site are stated in Table 4.

Conclusion

Historical archaeological sites can be considered as the most important sources for answering the missing links of a nation’s history and civilization. These sites always have a variety of values, and identifying and understanding these values can provide the ground for recognizing their protectable aspects. In the twentieth century (in 1914 and 1916), the main law for the protection of historical sites was adopted, and at that time, terms for the protection of historical sites were created in international charters. In the first part of this research, international charters, documents and conventions were examined in terms of keywords related to historical archaeological sites and the conservation principles related to the sites were identified in 4 areas. In the second part, in relation to the study area, with the knowledge of the old city of Arjan and with an

analytical view of field studies, through the analysis, investigation and categorization of the challenges of conserving the historical archaeological site of Arjan and the comparison of the challenges with the principles extracted from international charters, documents and conventions, led to the explanation of the principles of the conservation of the historical archaeological site of Arjan.

The principles of conservation of the Arjan site were presented in four areas: cognitive, managerial, legal, physical, and introduction and valuation of the site. One of the most important principles in the field of cognition was to provide information to the people and to develop a comprehensive interaction plan. Formulation of public management programs, coordination and cooperation between institutions and people, and formulation of intervention laws are among the most important principles in the field of management and law. In the physical field, the reversibility of actions, preservation of originality, continuity of vernacular architecture and native materials, and documentation of changes were mentioned. Respecting the historical and aesthetic values and the physical integrity of historical buildings and sites is one of the most important principles in the field of introducing and valuing the site. It should be noted that these cases, along with other conservation principles proposed in the research, lead to the improvement of the condition of the archaeological site of Arjan.

Acknowledgments

The authors extend their sincere gratitude to the anonymous peer reviewers for their insightful critiques and constructive suggestions, which significantly enhanced the clarity and scholarly rigor of this manuscript.

Author Contributions

This research is derived from the first author's doctoral dissertation. The primary data collection, encompassing all observational and analytical components, was conducted by the first author under the direct supervision and mentorship of the second author.

Conflict of Interest

In adherence to ethical publication standards, the authors affirm that there are no conflicts of interest, either personal or financial, that could have influenced the content or conclusions presented in this research.

تبیین اصول حفاظت از محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی بررسی موردی: محوطه تاریخی باستان‌شناسی ارجان

رؤیا حریفی^I، علی زمانی فرد^{II}

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۳۸۲ - ۳۵۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۶؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۲۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.61882/PJAS.1062.791.2>

چکیده

محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی مهم‌ترین منابع برای پاسخ به حلقه‌های مفقوده تاریخ و تمدن یک ملت هستند. این محوطه‌ها همواره واجد ارزش‌های متنوعی هستند که شناسایی و درک این ارزش‌ها زمینه‌بازشناسی جنبه‌های قابل حفاظت آن‌ها را فراهم می‌آورد. امروزه اکثر این محوطه‌ها در ایران در شرایط آسیب‌پذیر و در معرض فراموشی ارزش‌های خود قرار دارند. محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان در دشت خوزستان واقع شده که از دوران ایلامی تا دوران مغولان پابرجا بوده است. امروزه این محوطه در شرایط نامطلوب حفاظتی قرار دارد. نظر به ارزش‌ها و اهمیت تاریخی شهر قدیم ارجان در ادوار تاریخی ایران، حفاظت از این محوطه و ایجاد بستر مناسب برای بهرمندی از ارزش‌های آن حائز اهمیت فراوان است؛ از جمله پرسش‌هایی که در این پژوهش به آن‌ها پاسخ داده می‌شود؛ ۱. محوطه تاریخی ارجان واجد چه ارزش‌های است؟ ۲. چالش‌های حفاظت از محوطه ارجان چیست؟ ۳. چگونه می‌توان به اصول حفاظتی جهت حفاظت و ارزش‌گذاری محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان، متناسب با ارزش‌های آن دست‌یافت؟ بر این اساس، اهداف پژوهش این‌گونه تعریف شده است؛ ۱. شناخت محوطه ارجان و چالش‌های حفاظت از آن؛ ۲. دستیابی به اصول حفاظتی از طریق تجزیه و تحلیل منشورها، بیانیه‌ها، کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی و تعمیم آن به نمونه مطالعاتی به منظور تبیین اصول حفاظت و ارزش‌گذاری از آن است. روش تحقیق کلی این پژوهش توصیفی-تحلیلی که براساس داده‌های گردآوری شده از طریق منابع کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی است. در ادامه، بعد از تحلیل و بررسی اسناد بین‌المللی و شناخت محوطه تاریخی ارجان و چالش‌های حفاظتی آن در چهار زمینه شناختی، مدیریتی و حقوقی، کالبدی و معرفی و ارزش‌گذاری محوطه تعریف شده و اصولی هم‌چون: ارائه اطلاعات به مردم، تدوین طرح تعامل جامع، تدوین برنامه‌های مدیریت عمومی، برگشت‌پذیری اقدامات، حفظ اصالت و احترام به ارزش‌های تاریخی و زیبایی‌شناسی و تمامیت کالبدی محوطه‌ها ارائه شده است.

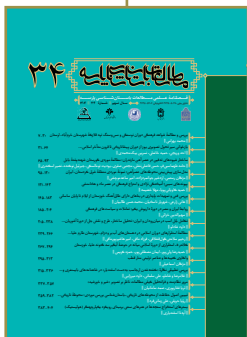
کلیدواژگان: ارجان، محوطه تاریخی-باستان‌شناسی، حفاظت، ارزش‌های تاریخی، معرفی ارزش‌ها.

I. کارشناسی ارشد مرمت و احیا بناها و بافت‌های تاریخی گرایش حفاظت از میراث معماری، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.

II. دانشیار گروه مرمت و احیا بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: zamanifard@art.ac.ir

ارجاع به مقاله: حریفی، رؤیا؛ و زمانی فرد، علی، (۱۴۰۴). «تبیین اصول حفاظت از محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی بررسی موردی: محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان». مطالعات باستان‌شناسی پارسه، ۹ (۳۴): ۳۸۲-۳۵۹. <https://doi.org/10.61882/PJAS.1062.791.2>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-1062-fa.html>

فصلنامه علمی مطالعات باستان‌شناسی پارسه
نشریه پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه
میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده(گان) آن است. © ۱۴۰۴ ناشر این مقاله، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International license
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© The Author(s)

مقدمه

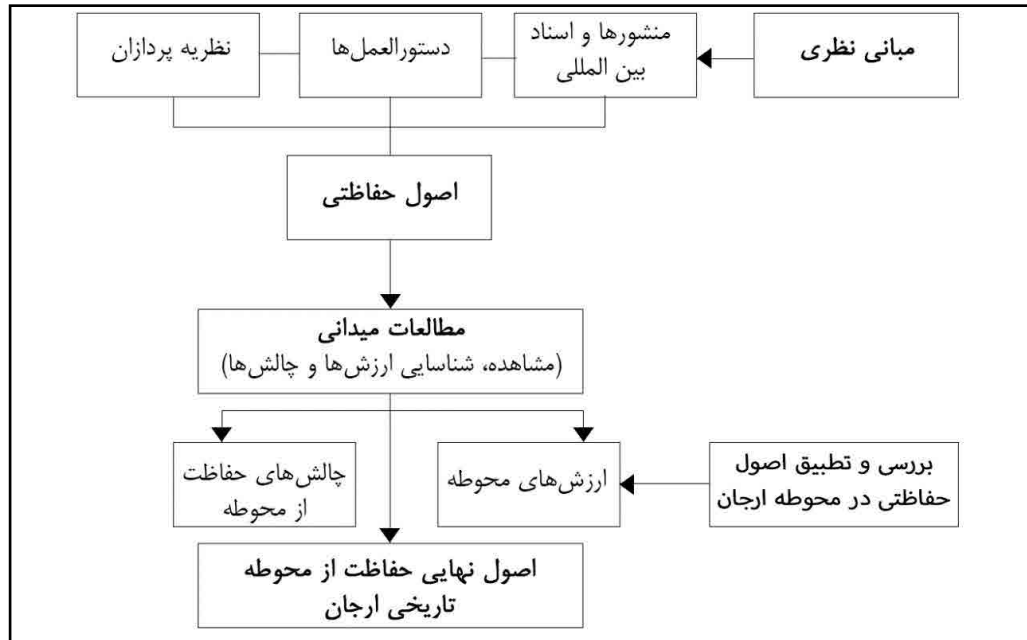
محوطه‌های تاریخی، مهم‌ترین منابع برای پاسخ به حلقه‌های مفقوده تاریخ و تمدن یک ملت هستند. این محوطه‌ها پاسخ بسیاری از پرسش‌های کلی و جزئی در ارتباط با ابهامات تاریخی، سیر فرهنگی، تمدن، انسان‌شناسی، کسب و کار و غیره را خواهند داد و این پرسش‌ها مبتنی بر تفسیر نشانه‌های گذشته است که در طول زمان می‌توانند متنوع و متغیر باشند؛ لذا حفاظت از محوطه‌ها برای انتقال به آیندگان امری ضروری است. محوطه تاریخی-باستان‌شناسی دارای ارزش‌های متنوعی هستند و به‌منظور به‌رمندی از این ارزش‌ها همواره واجد حفاظت هستند. این محوطه‌ها پس از کاوش‌های باستان‌شناسی در ایران در اکثر مواقع در شرایط آسیب‌پذیر و در معرض فراموشی ارزش‌های خود قرار می‌گیرند.

محوطه تاریخی-باستانی ارجان واقع در دشت خوزستان و در ۸ کیلومتری شهرستان بهبهان قرار دارد. ارجان یک شهر با اندام‌های گوناگون شهری در ادوار تاریخی ایران است. این محوطه دارای ارزش‌ها، ویژگی‌ها و عناصری که در نوع خود منحصر به فرد هستند. در سال ۱۳۶۲ ه.ش. تیغه‌های بلدوزر به حجره سنگی برخورد کرد و یک مقبره متعلق به «کیدین هوتران» از پادشاهان ایلامی کشف شد. پس از کشف مقبره ایلامی ارجان، «اسماعیل یغمایی» کاوش‌ها و بررسی‌های در منطقه ارجان و در محدوده سد مارون و مسجد جامع ارجان و «عباس مقدم» در طی دو فصل در محدوده چاه نفت اقدام به کاوش باستان‌شناسی کرد. با توقف کاوش‌ها در این محوطه، شهر قدیم ارجان هم همانند اکثر محوطه‌های تاریخی ایران در شرایط نامطلوب حفاظتی قرار گرفت.

شهر ارجان از دوره ایلامی تا دوره مغولان پایرجا بوده است. امروزه محوطه تاریخی ارجان، با وجود اهمیت و ارزش‌های تاریخی و باستان‌شناسی که دارد، در شرایط نامطلوب حفاظتی قرار دارد. نظر به این ارزش‌ها و اهمیت تاریخی شهر قدیم ارجان در ادوار تاریخی ایران، هم‌چنین ضرورت تداوم مطالعات باستان‌شناسی و در دسترس بودن داده‌های اصیل آن نزد محققین و علاقمندان، حفاظت از این محوطه و ایجاد بستر مناسب برای به‌رمندی از ارزش‌های آن حائز اهمیت فراوان است. مطالعه این محوطه و عناصر موجود در آن، می‌تواند علاوه بر حفاظت هرچه بهتر از محوطه به شناسایی عناصر و اجزاء محوطه، تبیین ارزش‌های محوطه، شناسایی چالش‌های حفاظتی و درنهایت به تبیین چارچوبی اصولی جهت حفاظت از این محوطه و حفظ ارزش‌های آن منجر شود. دو هدف برای این پژوهش در نظر گرفته شده است؛ ۱. شناخت محوطه ارجان و چالش‌های حفاظت از آن؛ ۲. دستیابی به اصول حفاظتی از طریق تجزیه و تحلیل منشورها، بیابانه‌ها، کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی و تعمیم آن به نمونه مطالعاتی به‌منظور تبیین اصول حفاظت و ارزش‌گذاری از محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان.

پرسش‌های پژوهش: با توجه به اهداف بیان شده، پرسش‌های پژوهش عبارتند از: ۱. محوطه تاریخی ارجان واجد چه ارزش‌های است؟ ۲. چالش‌های حفاظت از محوطه ارجان چیست؟ ۳. چگونه می‌توان به اصول حفاظتی جهت حفاظت و ارزش‌گذاری محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان، متناسب با ارزش‌های آن دست یافت؟

روش پژوهش: با توجه به اهداف و پرسش‌های بیان شده، این پژوهش به روش کلی توصیفی-تحلیلی انجام پذیرفته است. در این پژوهش برای دستیابی به اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای (بررسی سفرنامه‌ها، شواهد تاریخی برای شناخت محوطه و ارزش‌های آن و تجزیه و تحلیل دیدگاه صاحب‌نظران، منشورها، قوانین، کنوانسیون‌های بین‌المللی برای دستیابی به اصول مداخله) و مطالعات میدانی (بررسی شرایط موجود، گذاشته، بررسی و شناسایی چالش‌های حفاظت از محوطه) استفاده شده است.

نمودار ۱: الگوی نظری پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Graph. 1: The theoretical model of the research (Authors, 2023).

پیشینه پژوهش

پژوهشگران ایرانی و خارجی نظر به ارزش‌های تاریخی و باستان‌شناسی شهر قدیم ارجان در ادوار تاریخی ایران، به بررسی این شهر پرداختند که در جدول ۱ به صورت خلاصه بیان شده است.

جدول ۱: پیشینه پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۳).

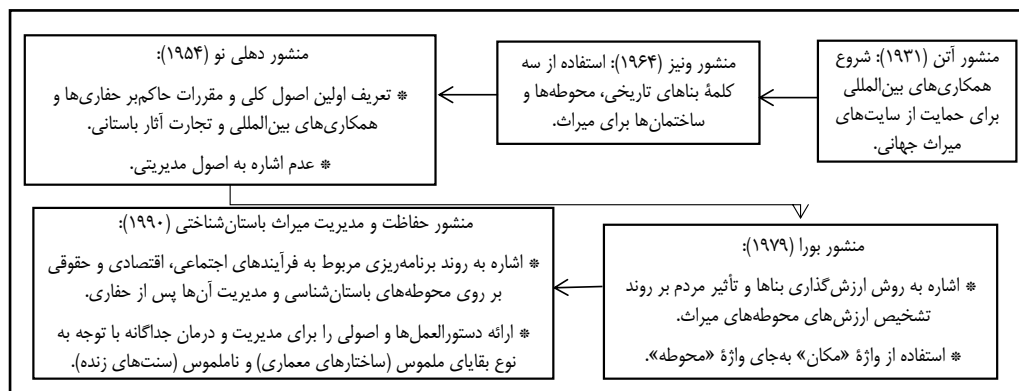
Tab. 1: Research Background (Authors, 2024).

نوع تحقیق	نام محقق	موضوع تحقیق	مطالب بیان شده در تحقیق
پایان‌نامه کارشناسی ارشد	حسن پرهون (۱۳۷۹)	اهمیت تجاری ارجان و کهگیلویه (از اواخر ساسانی تا حمله مغول)	شناسایی استعدادهای کشاورزی و صنعتی ارجان، موقعیت ارتباطی ولایت ارجان، تاثیر تحولات سیاسی در شکوفایی و افول تجاری ارجان و کشف و شناسایی آثار و شواهد مادی منطقه.
رساله دکتری	ابراهیم رایگانی (۱۳۹۴)	بررسی اقتصاد کشاورزی منطقه ارجان در دوره ساسانی و سده‌های نخست اسلامی	بررسی اقتصادی و شناسایی سازه‌های آبی مرتبط با کشاورزی و منابع آبی در کوره ارجان براساس متون و داده‌های باستان‌شناسی
مقاله	ابراهیم رایگانی و سید مهدی موسوی کوهپیر (۱۴۰۰)	بررسی پل‌بند ارجان و تحلیل نقش آن در رونق اقتصاد کشاورزی بر اساس متون تاریخی و مطالعات باستان‌شناسی	
پایان‌نامه کارشناسی ارشد	نوشاد آبداری (۱۳۹۴)	بررسی جغرافیای تاریخی ارجان از دوره ساسانی به دوره اسلامی	بررسی دقیق از شهر ارجان و بناهای تاریخی آن
پایان‌نامه کارشناسی ارشد	افشین خسروثانی (۱۳۹۷)	پهنه فرهنگی ارجان از منظر مدیریت آب (اواخر دوره ساسانی و دوره اسلامی)	شناسایی سازه‌های آبی ارجان و نوع کارکرد آن‌ها
رساله دکتری	خاویر آلوارز مون (۲۰۰۶)	آرامگاه ارجان	بررسی آرامگاه ارجان و انتشار مقالات و کتاب‌هایی در ارتباط با ارجان عصر ایلامی، جام ارجان و جنبه‌های کیهانی و ایدئولوژیک آن
مقاله	نسترن بارونیان و مریم اسدی (۱۳۹۹)	معرفی و شناسایی رشته‌قنات‌های ارجان	شناخت و کارکرد قنات ارجان
مقاله	محمد آرز و همکاران (۱۳۹۹)	تبیین علل شکوفایی اقتصادی ارجان از قرن اول تا قرن چهارم هجری قمری	زمینه اقتصادی شهر ارجان

مبانی نظری پژوهش

الف) محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی: «میراث باستان‌شناسی» از جمله میراث مادی است که تمامی آثار حیات بشری را دربر می‌گیرد و مکان‌هایی که نشان‌دهنده فعالیت‌های انسانی، ساختارهای متروکه و آثار به‌جای مانده، به‌همراه کلیه اشیاء فرهنگی منقول کشف‌شده وابسته به آن را شامل می‌گردد (ICOMOS, 1990). محوطه‌ها در واژه‌نامه اصطلاحات سند مادرید-دهلی نو برای معرفی مناطق مشخص با ارزش میراثی استفاده می‌شود. محوطه، زیرمجموعه مکان است و یادمان‌ها، محوطه‌های باستان‌شناسی، بناها، سازه‌ها، فضاها و باغ‌ها را دربر می‌گیرد و ممکن است، ابعاد ملموس و ناملموس داشته باشد (ICOMOS, I, 2017).

به گفته «یوکا یوکیلهتو»، نشانه‌های گرایش به حمایت از محوطه‌های باستانی نخستین بار با تأسیس نهاد هیئت آثار باستانی در سال ۱۸۰۸ م. و پس از آن بازگشایی موزه ملی در سال ۱۸۲۵ م. به وجود آمد. در قرن ۲۰ م. (در سال‌های ۱۹۱۴ و ۱۹۱۶)، قانون اصلی حمایت از محوطه‌های تاریخی به تصویب رسید (یوکیلهتو، ۱۹۹۹؛ ترجمه طالبیان و بهاری، ۱۳۹۴: ۳۲۹). مفهوم میراث جهانی مربوط به قرون ۱۸ تا ۱۹ م. است و در آن زمان، در حمایت از محوطه‌های میراثی، اصطلاحاتی در منشورهای بین‌المللی به وجود آمد. با بررسی منشورها و اسناد بین‌المللی، در نمودار ۲ به سیر تحول اسناد بین‌المللی در ارتباط با چگونگی برخورد با محوطه‌ها اشاره شده است.

نمودار ۲: سیر تحول اسناد بین‌المللی در ارتباط با محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی (نگارندگان، ۱۴۰۳).

Graph. 2: The evolution of international documents in relation to historical archaeological sites (Authors, 2023).

در فصل مقدمه منشور (ICAHM)، (1990) ویژگی‌ها را به دو نوع مختلف «ساختارهای معماری» و «میراث باستان‌شناسی» که بخشی از سنت‌های زندگی مردمان بومی را تشکیل می‌دهند، تقسیم کرد. براساس این منشور، همکاری متقابل دولت‌های مرکزی و محلی برای حمایت از محوطه‌های باستان‌شناسی الزامی است و همکاری‌های بین‌المللی به دلیل تفاوت در مقیاس و شرایط فیزیکی در کارهای حفاظتی بین تک بناها و محوطه‌های باستان‌شناسی، نیاز بیشتری به کمک‌های اقتصادی برای تأمین بودجه و منابع انسانی وجود دارد، دارای اهمیت است. در منشور بورا (۱۹۹۹-۱۹۷۲) از واژه «مکان» به جای واژه «محوطه» استفاده شده بود. «مکان» دارای مفهوم وسیع‌تر از میراث است. با در نظر گرفتن این موضوع این منشور تقریباً شامل تمام انواع محوطه‌های فرهنگی که اهمیت تاریخی و بومی دارند، می‌باشد. در منشور بورا، روند برنامه‌ریزی برای محوطه‌ها بیان شده که شامل: ۱. درک ارزش‌ها؛ ۲. سیاست‌گذاری‌ها و ۳. برنامه‌ریزی مدیریتی می‌باشد (Lim, 2005: 15-17).

ب) حفاظت از محوطه‌های تاریخی، باستان‌شناسی: به کلیه اقداماتی که برای حفظ بقایای فیزیکی محوطه‌ها و محیط‌های تاریخی آن‌ها انجام می‌شود، «حفاظت» می‌گویند که با هدف، حفظ اصالت تمام عناصر محوطه‌ها و حفظ اطلاعات تاریخی و تمام ارزش‌های آن برای آینده است (Agnew & Demas, 2002).

«فیلدن» (۱۹۸۲) در کتاب خود (حفاظت از بناهای تاریخی) حفاظت را چنین معنا می‌کند: حفاظت اقدامی برای پیش‌گیری از زوال یک اثر است و شامل کلیه اعمالی است که به تداوم حیات میراث فرهنگی و طبیعی می‌انجامد و هدف از آن عرضه پیام‌های هنرشناسانه و نوع‌دوستانه به کسانی که از این بناها استفاده می‌کنند و با شگفتی به آن‌ها می‌نگرند (یوکیلهتو، ۱۹۹۹: ۳۲۴). «استاول» با ارجاع به تعریف فیلدن بیان می‌کند که حفاظت بیشتر یک هنر است تا علم، و اقدامات فنی وسیله‌ای برای افزایش عمر یک محوطه با پیام‌های مهمی است که ارزش‌های آن را منعکس می‌کند. «بردکو»، در مقدمه‌ای بر حفاظت باستان‌شناختی، تأیید می‌کند که حفاظت، در معنای وسیع‌تر آن، با ارائه دوام، یکپارچگی و دسترسی معین به اطلاعات درمورد معنای اشیاء میراث باستان‌شناسی، هدف سه‌گانه‌ای را دنبال می‌کند. منظور از دسترسی برای جامعه، علما و عموم مردم است. با این تعریف، بردکو برای رساندن کمک‌های فنی حفاظت به هدف جهانی انتقال میراث و ارزش‌های مفیدی که برای مطالعه، نمایش یا مستندسازی برای یا توسط جامعه مورد مطالعه قرار می‌گیرد، استدلال می‌کند و در نتیجه دسترسی خاصی را ارائه می‌کند. این دسترسی لزوماً برای شئی اصلی فیزیکی نیست، بلکه می‌تواند به صورت دسترسی به اسناد و اطلاعات ثبت شده‌ای باشد که در اختیار متخصصان میراث فرهنگی و عموم قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، «استنلی پرایس» به اهداف مدیریت محوطه‌های باستان‌شناسی در قالب سه نوع سیاست حفاظتی مربوط به حفاظت فیزیکی، ارائه و تحقیقات باستان‌شناسی علمی اشاره دارد؛ اگر دو مورد اول در این تعریف مشابه دیدگاه فیلدن باشند، سومی اساساً دلالت بر تفسیر مجدد علمی مداوم مکان‌های میراث کشف شده و شناخته شده دارد. تفسیر مجدد پیوسته را می‌توان با استفاده از روش‌های باستان‌شناسی مانند «کاوش» دنبال کرد؛ در واقع، تحقیقات یک فرآیند ضروری در زمینه میراث باستان‌شناسی است، از آنجا که به طور مداوم درک بهتری را آشکار می‌کند و بینش علمی را برای کمک به، تا حد امکان، درک گذشته یک محوطه فراهم می‌کند. این بینش برای برنامه‌ریزی، مدیریت، و نظارت بر آینده یک محوطه نیز ضروری است (Aslan, 2016: 14).

پس از بررسی دیدگاه نظریه‌پردازان در رابطه با حفاظت از محوطه‌ها، در جدول ۲ به بررسی اسناد بین‌المللی مرتبط با اقدامات حفاظتی در محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی پرداخته شده است.

جدول ۲: اقدامات حفاظتی مرتبط با محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Tab. 2: Conservation measures related to historical archaeological sites (Authors, 2023).

اقدامات حفاظتی	اسناد بین‌المللی
* حفظ تمام ساختار و روابط اجزای محوطه‌ها. * حفاظت از اموال فرهنگی (UNESCO, 1968).	توصیه‌های مربوط به حفاظت از اموال فرهنگی در معرض خطر به‌وسیله فعالیت‌های عمومی و خصوصی (۱۹۶۸)
* اقدامات ضروری در جهت حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی توسط دولت‌ها (UNESCO, 1972).	کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (۱۹۷۲)
* افزایش حس مسئولیت در مسئولان دولتی و ساکنان بافت تاریخی (Rothenberg Declaration, 1975).	بیانیه روتنبرگ (۱۹۷۵)
اشاره به اقداماتی در ارتباط با مناطق تاریخی که شامل تدوین برنامه‌ریزی توسعه روستایی، تدوین قوانین مداخله و حفاظت، اقدامات فنی و اقتصادی و اجتماعی، آموزش و اطلاع‌رسانی و همکاری بین‌المللی (UNESCO, 1976).	توصیه‌های مربوط به ایمن نگه داشتن (حفاظت) و نقش معاصر مناطق تاریخی (۱۹۷۶)

بیانیه ترینیدا (۱۹۸۲)	* تداوم معماری بومی و استفاده از مصالح بومی (ICOMOS, 1982).
بیانیه رم (۱۹۸۳)	اشاره به هماهنگی میان نهادهای اداری، دولتی، خصوصی، هنری و اجرایی با توجه به خصلت چند رشته‌ای بودن مرمت (ICOMOS, D, 1983).
منشور واشنگتن (۱۹۸۷)	اشاره به برنامه‌های اطلاعاتی برای ساکنان به منظور تشویق برای شرکت در برنامه‌های حفاظتی (Charter, 1987).
منشور لوزان (۱۹۹۰)	اشاره به مشارکت گروه‌های فرهنگی محلی برای حفاظت و نگهداری از سایت‌ها و نمادهای میراث باستان‌شناسی (ICOMOS, 1990).
منشور حمایت و مدیریت میراث باستان‌شناسی (۱۹۹۰)	* پیش‌بینی آموزش به عموم مردم به‌عنوان یک عنصر اساسی در حمایت از میراث باستان‌شناسی. * اهمیت مشارکت فعال جامعه عمومی و ارائه اطلاعات به جامعه عمومی. * تدوین قوانین در جهت ممنوعیت تخریب و تنزل درجه یا تغییر در اثر اقدامات داخل سایت و یا اطراف آن (ICOMOS, 1990).
سند سن آنتونیو (۱۹۹۶)	حفظ اصالت فیزیکی و کالبدی (ICOMOS, D, 1996).
منشور بورا (۱۹۹۹)	توجه به مشارکت مردمی برای حفاظت و مدیریت مکان و همچنین مشخص کردن افراد و سازمان‌های مسئول برای تصمیمات مدیریتی (The Burra Charter, 1999-2002).
اصول نگهداری از سازه‌های چوبی تاریخی (۱۹۹۹)	حل و فصل شرایط و نیازها به خاطر احترام به ارزش‌های تاریخی و زیبانشناختی و تمامیت کالبدی بناهای تاریخی و محوطه‌ها (ICOMOS, 1999).
منشور بین‌المللی فرهنگ گردشگری، مدیریت گردشگری در مکان‌های مهم میراثی (۱۹۹۹)	اشاره دارد که بازدیدکنندگان باید بتوانند مکان میراث را با گام‌های خود تجربه کنند. برای این منظور تعریف مسیرهای خاص گردشگری برای به حداقل رساندن آسیب‌های ناشی از گردشگری ضروری است (Charter, 1999).
کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس (۲۰۰۳)	میراث فرهنگی ناملموس بایستی با کمک متخصصان و اهالی شناخته شده و مستندنگاری، مراقبت، حمایت و حفاظت از آن‌ها صورت گیرد. بر اساس این کنوانسیون مهم‌ترین اقدام در ارتباط با آن آموزش، آگاهی‌سازی و ظرفیت‌سازی می‌باشد (UNESCO, 2003).
سند زیمباوه (۲۰۰۳)	* شناسایی عوامل آسیب و فرسایش. * برگشت‌پذیر بودن اقدامات و تعمیر سازه‌های در معرض زوال (ICOMOS, 2003).
منشور کبک کانادا (منشور ایکوموس در مسیرهای فرهنگی)، (۲۰۰۸)	در توسعه مسیر فرهنگی برای اهداف گردشگری، اولویت با مشارکت جامعه محلی و شرکت‌های گردشگری محلی و منطقه‌ای است (I. Charter, 2008).
اصول والتا (۲۰۱۱)	* طرح مدیریت را یک سند معرفی می‌کند که جزئیات تمام راهبردها و ابزارهای مورد استفاده برای حفاظت از میراث را مشخص می‌کند و در عین حال به نیازهای زندگی معاصر پاسخ می‌دهد. * این اصول مطرح می‌کند که زیرساخت‌های مربوط به وسایل نقلیه باید به‌گونه‌ای طراحی گردند که به کالبد تاریخی و محیط پیرامون آسیب نرسانند (ICOMOS, 2011).
اصول دوبلین (۲۰۱۱)	مداخلات را برگشت‌پذیر و مستندنگاری تغییرات را مطرح می‌کند (Dublin Principles, 2011).
راهنمای ساللا برای مدیریت سایت‌های باستان‌شناسی عمومی (۲۰۱۷)	* تدوین طرحی تحت عنوان تعامل جامع شامل: شناسایی، طبقه‌بندی و تعامل ذینفعان. * اشاره به لزوم شناخت و ارزیابی منابع فرهنگی موجود. * تدوین برنامه تحقیقات باستان‌شناسی با اولویت تحقیقاتی برای کاهش اغتشاشات در منابع مادی باستان‌شناسی (در اثر فرآیندهای طبیعی و انسانی). * تدوین برنامه‌های مدیریت عمومی و مدیریت اجرایی و نظارت. * درک امکان آسیب به سایت از جانب بازدیدکنندگان. * توجه به پتانسیل دسترسی و لذت عمومی. * افزایش کیفیت محیط طبیعی جهت رجوع بازدیدکننده (Salalah, 2017).
منشور بین‌المللی گردشگری میراث فرهنگی (۲۰۲۲)	ماده ۲: برنامه‌های مدیریت میراث فرهنگی باید شامل توسعه پایدار گردشگری و مدیریت بازدیدکنندگان باشد (Charter, 2022).

د) ارزش‌های محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی: اهمیت اساسی یک محوطه در ارزش‌های ذاتی آن است. ارزش‌های ذاتی یک محوطه، شامل ارزش‌های هنری، تاریخی و علمی است. شناخت ارزش‌های یک محوطه، فرآیندی مستمر و بی‌پایان است که سبب توسعه جامعه و افزایش آگاهی علمی و فرهنگی آن می‌شود (Agnew & Demas, 2002: 71).

ماده سه اصول حفاظت از محوطه‌های تاریخی در چین، ارزش‌ها را بدین‌گونه مطرح نموده است؛ ارزش‌های میراث جهانی، ارزش‌های تاریخی، هنری و علمی آن و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی آن هستند (Agnew & Demas, 2002: 60)؛ ارزش اجتماعی، شامل حافظه، احساس و آموزش است. ارزش‌های فرهنگی، شامل تنوع فرهنگی، تداوم سنت‌ها و مؤلفه‌های اساسی میراث فرهنگی معنوی است. چشم‌اندازها و مسیرهای فرهنگی ممکن است دارای ارزش‌های طبیعی مهمی باشند.

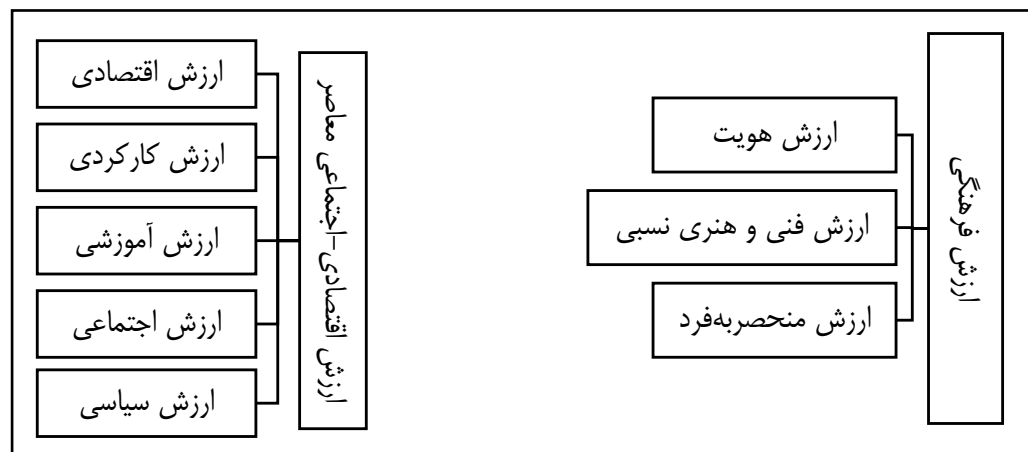
با تفسیر این اصول می‌توان ارزش‌ها را به صورت زیر تعریف کرد.

- ارزش تاریخی، ارزشی است که یک مکان میراث به عنوان شاهد تاریخ دارد.
- ارزش هنری، ارزشی است که در آن، یک میراث تجسم خلاقیت هنری، اولویت زیبایی‌شناختی و سبک نمایندگی یک دوره خاص در تاریخ است.
- ارزش علمی، ارزشی است که یک مکان میراث به عنوان شواهد فیزیکی خلاقیت و دستاوردهای انسان در علم و فن‌آوری و نیز خود فرآیند خلاقانه نشان می‌دهد.
- ارزش اجتماعی، ارزشی است که جامعه از مزایای آموزشی که ناشی از انتشار اطلاعات درباره مکان، تداوم انجمن‌های نامحسوس و هم‌چنین انسجام اجتماعی که ممکن است ایجاد کند، ناشی می‌شود.

- ارزش فرهنگی، اساساً برگرفته از سه نوع ارزش نشان داده شده در زیر است.

۱. تنوع: همان‌طور که از طریق فرهنگ قومی، فرهنگ منطقه‌ای یا فرهنگ مذهبی آشکار می‌شود.
۲. طبیعت: چشم‌انداز و محیط یک مکان که دربرگیرنده ویژگی‌های فرهنگی است.
۳. میراث معنوی مکان.

در کتاب مدیریت در محوطه‌های میراث جهانی نوشته فیلدن و یوکیلهتو، ارزش‌هایی که بر روند اقدامات حفاظتی تأثیر می‌گذارند را به دو دسته ارزش‌های فرهنگی و ارزش‌های اقتصادی-اجتماعی معاصر تقسیم‌بندی کرده است (نمودار ۳).

نمودار ۳: ارزش‌های محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی (فیلدن و یوکیلهتو، ۱۹۹۹: ۲۳-۲۶).

Graph. 3: Values of historical archaeological sites (Fielden & Jokilehto, 1999: 23-26).

جمع‌بندی مبانی نظری پژوهش

باتوجه به اسناد بین‌المللی محوطه‌ها را در چهار زمینه شناختی، حقوقی و مدیریتی، کالبدی و معرفی و ارزش‌گذاری محوطه، مورد بررسی قرار می‌گیرند. با تحلیل متون نظری، مجموعه اصول مرتبط با محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی در چهار زمینه استخراج شد. اصول حفاظت از محوطه‌ها در جدول ۳ نمایش داده شده است.

جدول ۳: اصول حفاظت از محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی (نگارندگان، ۱۴۰۲).
 Tab. 1: Principles of conservation of historical -archaeological sites (Authors, 2023).

اصول				نام سند
زمینه معرفی و ارزش‌گذاری محوطه	زمینه کالبدی	زمینه حقوقی و مدیریتی	زمینه‌شناختی	
	حفاظت از ساختار و روابط اجزا سایت‌های تاریخی			توصیه‌های مربوط به حفاظت از اموال فرهنگی در معرض خطر (۱۹۶۸)
		انجام اقدامات ضروری در جهت حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی توسط دولت‌ها		کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (۱۹۷۲)
		افزایش حس مسئولیت در مسئولان دولتی و ساکنان		بیانیه روتنبرگ (۱۹۷۵)
		تدوین قوانین مداخله و حفاظت، اقدامات فنی و اقتصادی و اجتماعی، آموزش، اطلاع‌رسانی و همکاری بین‌المللی		توصیه‌های مربوط به ایمن نگه داشتن (حفاظت) و نقش معاصر مناطق تاریخی (۱۹۷۶)
	تداوم معماری بومی و استفاده از مصالح بومی			بیانیه ترینیدا (۱۹۸۲)
		هماهنگی و همکاری میان نهادهای اداری، دولتی، خصوصی، هنری و اجرایی		بیانیه رم (۱۹۸۳)
			ارائه اطلاعات به عموم	منشور واشنگتن (۱۹۸۷)
		مشارکت مردم و متخصصان در جهت حفاظت و مدیریت محوطه		منشور لوزان (۱۹۹۰)
		تدوین قوانین در جهت ممنوعیت تخریب یا تغییر در اثر	اهمیت مشارکت فعال جامعه عمومی	منشور حمایت و مدیریت میراث باستان‌شناسی (۱۹۹۰)
	حفظ اصالت فیزیکی و کالبدی			سند سن آنتونیو (۱۹۹۶)
		استفاده از مردم و متخصصان در جهت حفاظت و مدیریت محوطه		منشور بورا (۱۹۹۹)
احترام به ارزش‌های تاریخی و زیبایی‌شناسی و تمامیت کالبدی بناهای تاریخی و محوطه‌ها				اصول نگهداری از سازه‌های چوبی تاریخی (۱۹۹۹)
			تعریف مسیرهای خاص گردشگری برای به حداقل رساندن آسیب‌های ناشی از آن	منشور بین‌المللی فرهنگ گردشگری، مدیریت گردشگری در مکان‌های مهم میراثی (۱۹۹۹)
			مراقبت، حمایت و حفاظت از میراث ناملموس به کمک متخصصان	کنوانسیون حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس (۲۰۰۳)
	* برگشت پذیر بودن اقدامات * شناسایی عوامل آسیب و فرسایش			سند زیمباوه (۲۰۰۳)

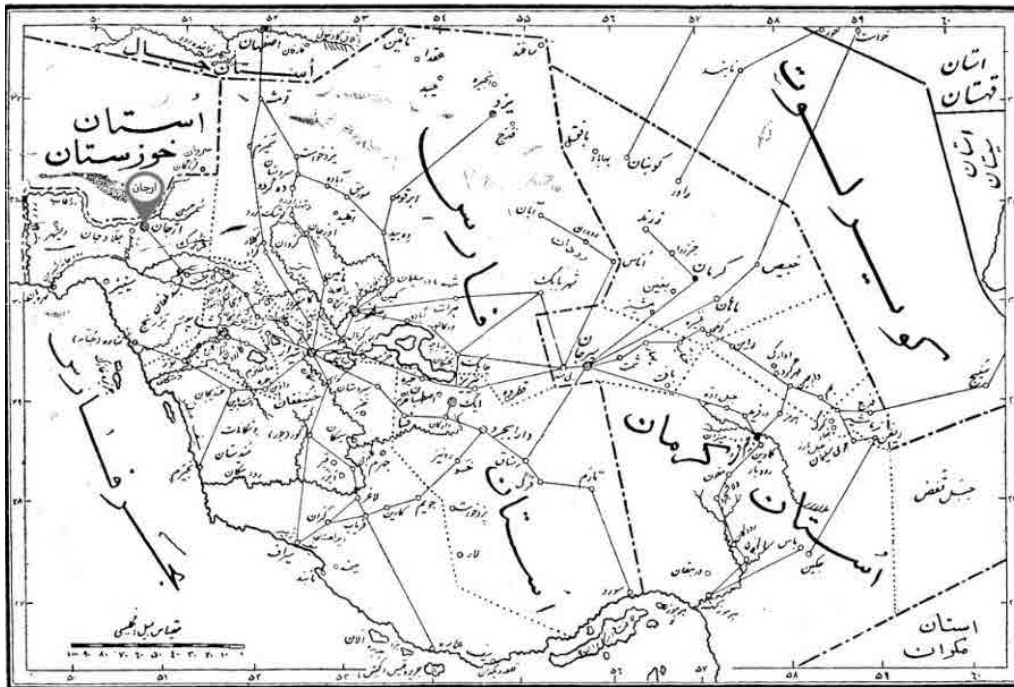
منشور کیک کانادا (۲۰۰۸)	مشارکت جامعه محلی		
اصول والتا (۲۰۱۱)	تدوین طرح مدیریت دربرگیرنده تمام استراتژی‌ها و ابزارهای مورد استفاده برای حفاظت از میراث و پاسخگو به نیازهای زندگی معاصر	عدم آسیب رساندن وسایل نقلیه به کالبد تاریخی و محیط پیرامون آن	
اصول دوبلین (۲۰۱۱)	مستندنگاری تغییرات		
راهنمای سالالا برای مدیریت سایت‌های باستان‌شناسی عمومی (۲۰۱۷)	تدوین برنامه‌های مدیریت عمومی، اجرایی و نظارت	* توجه به پتانسیل دسترسی و لذت عمومی * افزایش کیفیت محیط طبیعی جهت مراجعه بازدیدکنندگان	
منشور بین‌المللی گردشگری میراث فرهنگی (۲۰۲۲)		دربرگیرنده استراتژی پایدار گردشگری و مدیریت بازدیدکنندگان	

معرفی محدوده مورد مطالعه

دشت خوزستان در جنوب غربی ایران با مساحت حدود ۴,۰۵۷ کیلومتر مربع قرار دارد. این دشت به لحاظ تاریخی یکی از قدیمی‌ترین مناطق فلات ایران محسوب می‌شود که دارای محوطه‌ها و آثار باستانی بی‌شماری است که در گوشه‌گوشه آن وجود دارند، یکی از این محوطه‌ها، محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان است. محوطه ارجان با وسعت ۵۰۰ هکتار در دامنه کوه خوئیز و در دشتی پهن در کنار رود مارون واقع شده که به شماره ثبتی ۴۴ در سال ۱۳۱۰ ه.ش. در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. عرصه و حریم محوطه ارجان در سال ۱۳۹۲ ه.ش. تصویب و ابلاغ و در سال ۱۳۹۶ ه.ش. بازنگری و نقاطی به آن اضافه شد.

شهر ارجان به گفته «گاو به» از بزرگ‌ترین شهرهای کوره ارجان محسوب می‌گردد (گاو به، ۱۹۷۲: ۴۳) و «اصطخری» آن را بعد از شیراز، فسا و سیراف، چهارمین شهر معروف فارس به حساب می‌آورد (اصطخری، قرن پنجم/ششم: ۱۲۸)، (تصویر ۱). کاوش‌های باستان‌شناسان خبر از تداوم شهر ارجان از دوران ایلام نو تا دوره مغولان (اوایل قرن هشتم هجری قمری) با کشف سفالینه‌های از دوران پیش از تاریخ، آغاز تاریخی، سوزیانای میانه، هخامنشیان، اشکانیان و هم‌چنین سنگ‌نگاره‌ای از دوره الیمائی در این محوطه تاریخی می‌دهند (توحیدی و خلیلیان، ۱۳۶۱: ۲۴۳؛ صبا و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۶-۴۵). به گفته «مقدسی» در وسط شهر ارجان و در کنار بازار، مسجد جامع با یک مناره به سبک زیبا قرار داشت. ساختمان این مسجد چنان محکم و با عظمت که همراه با کتیبه محراب آن تا قرن ۱۳ ه.ق. به جای مانده بود (مقدسی، قرن چهارم: ۴۲۵). به واسطه اهمیت شهر قدیم ارجان در ادوار اسلامی، پایگاه میراث فرهنگی ارجان، در بخش مسجد جامع ارجان کاوش‌هایی را به سرپرستی «اسماعیل یغمایی» انجام داده، که نتایج اولیه نشان می‌دهد که این مسجد در زمره مهم‌ترین مساجد ساخته شده در قرن اول هجری قمری است. در منطقه بکان بناهای مانند پل بند و حمام بکان مربوط به دوره ساسانی و قدمگاه امام رضا علیه السلام که براساس متون تاریخی درگذشته مسجد بکان بوده، قرار دارد. به گفته گاو به، بر روی رود طاب دو پل بنا شده، که یکی مربوط به دوره ساسانی و دیگری مربوط به دوران اسلامی است (گاو به، ۱۹۷۲: ۴۶). در رابطه با سیستم آبیاری شهر، «ناصر خسرو» اشاره به مجاری آب‌های زیرزمینی دارد و می‌گوید: «در هر خانه و در هر جای شهر از طریق مجاری زیرزمینی آب وارد می‌شود.» و هم‌چنین می‌گوید: «آب مصرف شده یا باقی‌مانده از طریق قنات‌ها به انتهای

جنوبی شهر و به باغ‌ها هدایت شده و مورد استفاده برای کشاورزی و زراعت قرار می‌گرفت.» (قبادیانی، قرن پنجم: ۱۲۲).

تصویر ۱: موقعیت شهر ارجان در استان فارس (لسترنج، ۱۹۰۵: نقشه ۶).

Fig. 1: The location of the city of Arjan on the map of Fars province (Le Strange, 1905: Map 6).

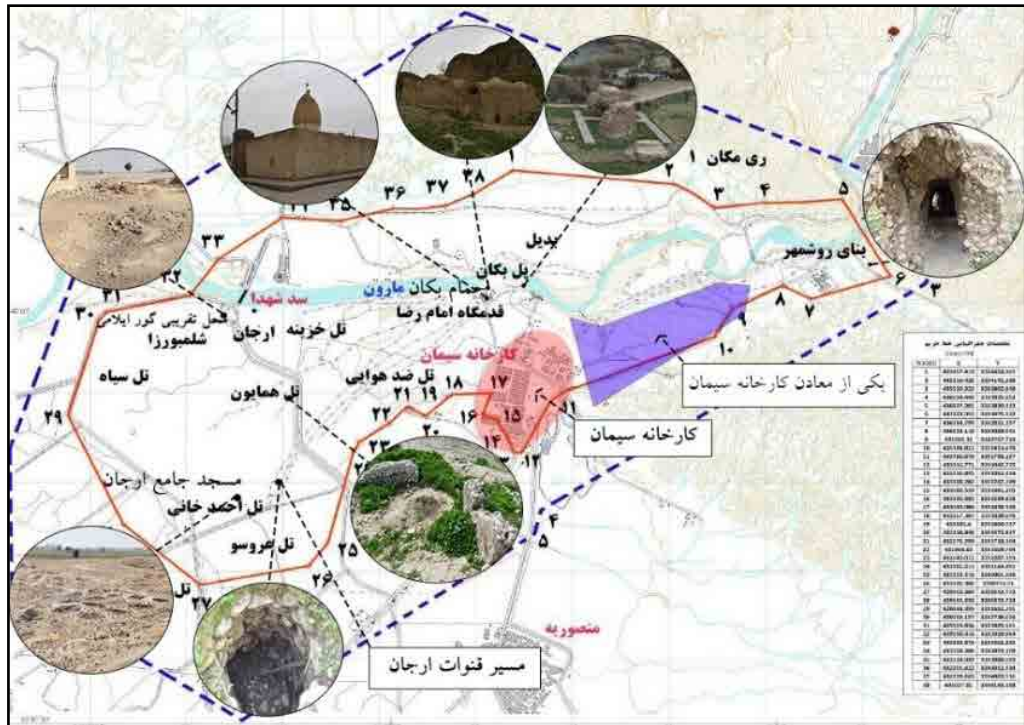
بررسی وضعیت کنونی ارجان و شناسایی چالش‌های حفاظت از آن

در حال حاضر محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان، شامل: مسجد جامع، حمام و پل بند ارجان، قدمگاه امام رضا علیه السلام، بنای روشمهر، قنوات ارجان و تپه‌های باستانی است (تصویر ۲). کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان برای آخرین بار در سال ۱۳۹۷ ه. ش. بر روی پی مسجد جامع ارجان بوده است.

در محوطه ارجان تپه‌های باستانی حائز اهمیتی وجود دارد که از بعضی از آن‌ها فقط نامشان باقی مانده است و برخی از آن‌ها در وضعیت نامطلوبی به سر می‌برند و انواع فعالیت‌های مخرب از جمله: کشت، حفاری و ساخت‌وسازهای غیرمجاز، برش قسمت‌های از تپه‌ها برای ایجاد مسیر دسترسی صورت گرفته است.^۲

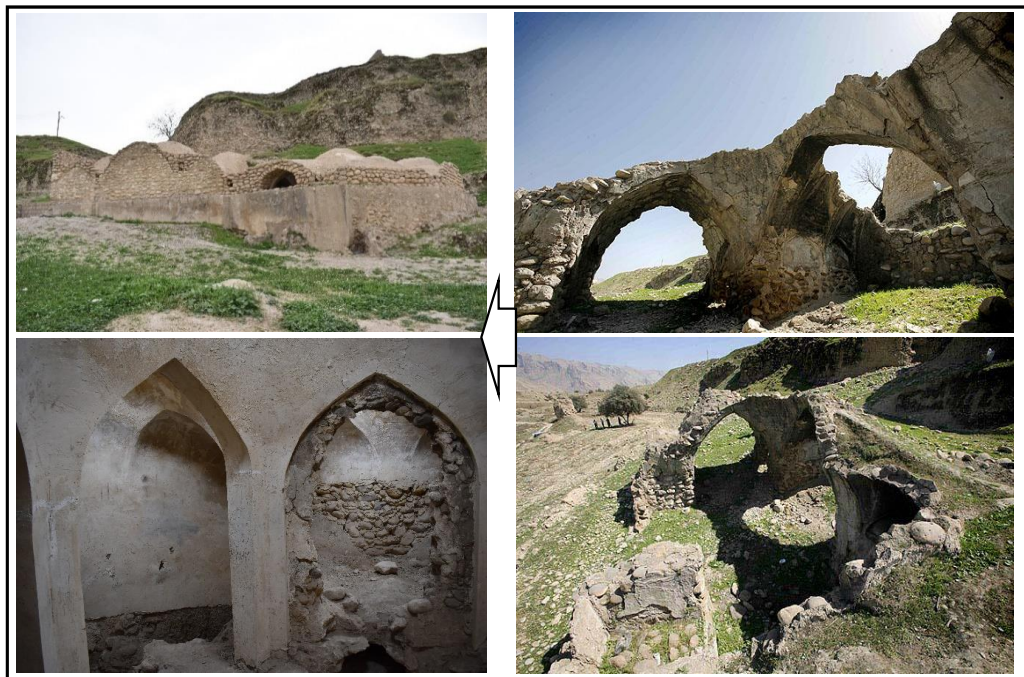
یکی از چالش‌های این محوطه، وجود روستای قدمگاه امام رضا علیه السلام و زمین‌های کشاورزی در عرصه محوطه است. حمام بکان، از جمله آثاری در منطقه بکان در عرصه محوطه است که مورد مرمت غیراصولی قرار گرفته است؛ از جمله تغییرات حمام بکان پس از مرمت، می‌توان به: از بین رفتن آبراه‌های سنگی، تعویض درب و ستون‌های چوبی حمام اشاره کرد. پس از مرمت، این حمام به قهوه‌خانه تغییر کاربری داد و پس از آن به حال خود رها شد. اکنون این اثر به محلی برای تجمع زباله‌ها تبدیل شده است. در حال حاضر، فقط سنگ‌چین‌های بیرون بنا وضعیت نسبتاً مناسبی دارند و در قسمت‌های از نمای بیرونی حمام دوده‌های سیاهی حاصل از آتش‌سوزی به چشم می‌خورد. از درون بنا جز مخروبه چیزی باقی‌نمانده است (تصویر ۳).

در حال حاضر، مردم منطقه بر روی بقایای مسجد جامع ارجان در حال کشاورزی هستند. محصولات مورد کشت اغلب خیار و گوجه است که به صورت قطره‌ای آبیاری می‌شوند که علاوه بر

تصویر ۲: عناصر تاریخی موجود در محوطه مورد پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 2: Historical elements in the research site (Authors, 2023).

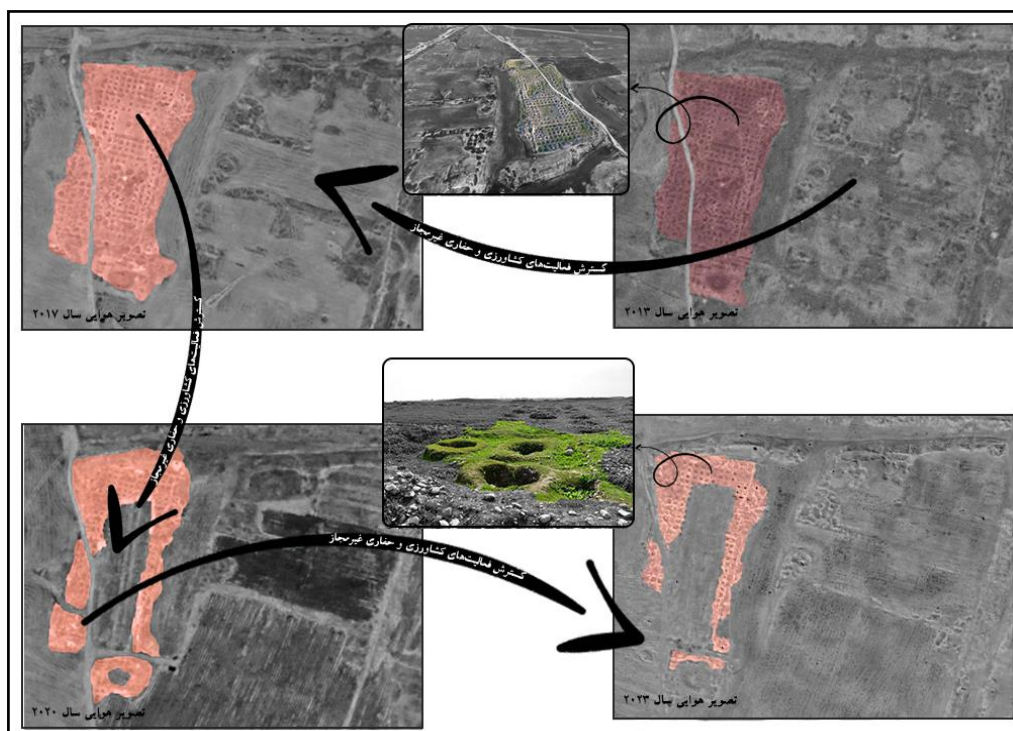
تصویر ۳: حمام ارجان قبل و پس از مرمت (نظری، ۱۳۸۷؛ نگارندگان، ۱۴۰۱).

Fig. 3: Arjan Bath before and after restoration (Nazari, 2008; Authors, 2022).

آلودگی محوطه، سبب ایجاد فرسودگی سطحی شده است (تصویر ۵). کشاورزی در سایر نقاط محوطه نیز وجود دارد که سبب آسیب به لایه‌های تاریخی و خروج اشیاء و آثار مدفون از زیر خاک شده است.

تصویر ۴: وضع موجود قدمگاه امام رضا علیه السلام (نگارندگان، ۱۴۰۰).
 Fig. 4: The current situation of Imam Reza's Qadamgah (Authors, 2021).

تصویر ۵: نمایش تحولات کالبدی مسجد ارجان بر روی عکس‌های هوایی سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۳ م. (عکس‌های هوایی گوگل ارث، ۲۰۲۳-۲۰۱۳).

Fig. 5: Showing the physical changes of Arjan Mosque on aerial photos from 2013 to 2023 (Google Earth aerial photos, 2013-2023)

امروزه صنعت به سرعت در حال رشد است و بیشترین تأثیر را بر پیکر محوطه‌های تاریخی دارد که از یاد رفته است. محوطه ارجان نیز از این قاعده مستثنی نیست. وجود کارخانه سیمان و حفاری‌های غیرمجاز آن در عرصه محوطه از دیگر چالش‌های حفاظتی این محوطه است. کارخانه سیمان در عرصه محوطه، اقدام به حفر معدن‌های نموده است که برای یکی از این معدن‌ها ۸۳ هکتار گودبرداری انجام شده است. در هنگام حفر این معدن‌ها تعدادی از آثار، از جمله ستون‌های مربوط به دوره ساسانی از زیر خاک نمایان شده است که به علت عدم توقف در حفاری، این آثار به شدت آسیب دیده و دچار هوازدگی و فرسایش شده است. محوطه ارجان وسعتی در حدود ۵۰۰ هکتار دارد که یکی دیگر از چالش‌های محوطه است که پایش و نظارت به همه بخش‌های آن را کاری دشوار و سخت می‌سازد.

نمودار ۵: ارزش‌های محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 5: The values of the historical archaeological site of Arjan (Authors, 2023).

جدول ۴: اصول حفاظت از محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Tab. 4: Principles of conservation of the historical archaeological site of Arjan (Authors, 2023).

اصول	چالش‌های حفاظتی	زمینه
ارائه اطلاعات به عموم (Charter, 1987)	۱. عدم شناخت و درک مناسب از ارزش‌های محوطه و آثار به‌جای مانده در آن	شناختی
اهمیت مشارکت فعال جامعه عمومی (ICOMOS, 1990)		
تعریف مسیرهای خاص گردشگری برای به حداقل رساندن آسیب‌های ناشی از آن (Charter, 1999)		
مراقبت، حمایت و حفاظت از میراث ناملموس به کمک متخصصان (UNESCO, 2003)		
تدوین طرحی تحت عنوان تعامل جامع شامل شناسایی، طبقه بندی و تعامل ذینفعان (Salalah, 2017)		
تدوین برنامه باستان‌شناسی (Salalah, 2017)		
انجام اقدامات ضروری در جهت حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی توسط دولت‌ها (UNESCO, 1972)	۲. نبود برنامه‌ریزی بلندمدت حفاظتی و مدیریتی	حقوقی و مدیریتی
تدوین قوانین مداخله و حفاظت، اقدامات فنی و اقتصادی و اجتماعی، آموزش، اطلاع رسانی و همکاری بین‌المللی (UNESCO, 1976)		
تدوین قوانین در جهت ممنوعیت تخریب یا تغییر در اثر (ICOMOS, 1990)		
دربرگیرنده تمام استراتژی‌ها و ابزارهای مورد استفاده برای حفاظت از میراث و پاسخگو به نیازهای زندگی معاصر (I. Charter, 2008)		
تدوین برنامه‌های مدیریت عمومی، اجرایی و نظارت (Salalah, 2017)		
افزایش حس مسئولیت در مسئولان دولتی و ساکنان (Rothenberg Declaration, 1975)	۳. ناهماهنگی میان مسئولین پایگاه و سازمان‌های دیگر	
همکاری و همکاری میان نهادهای اداری، دولتی، خصوصی، هنری و اجرایی (ICOMOS, D, 1983)		
مشارکت در برنامه‌های حفاظتی (ICOMOS, 1990) (I. Charter, 2008)		
استفاده از مردم و متخصصان در جهت حفاظت و مدیریت محوطه (The Burra Charter, 1999-2002)		
حفاظت از ساختار و روابط اجزا سایت‌های تاریخی (UNESCO, 1968)	۴. فرسودگی کالبدی و آسیب رساندن به شواهد درون محوطه	کالبدی
تداوم معماری بومی و استفاده از مصالح بومی (ICOMOS, 1982)		
حفظ اصالت فیزیکی و کالبدی (ICOMOS, D, 1996)		
برگشت پذیر بودن اقدامات (ICOMOS, 2003)		
شناسایی عوامل آسیب و فرسایش (ICOMOS, 2003)		
مستندنگاری تغییرات (Dublin Principles, 2011)		
احترام به ارزش‌های تاریخی و زیبایی‌شناسی و تمامیت کالبدی بناهای تاریخی و محوطه‌ها (ICOMOS, 1999)	۵. فقدان امکانات رفاهی و آسایشی برای بازدیدکنندگان	ارزش‌گذاری معرفی و محوطه
عدم آسیب رساندن وسایل نقلیه به کالبد تاریخی و محیط پیرامون آن (ICOMOS, 2011)		
توجه به پتانسیل دسترسی و لذت عمومی		
افزایش کیفیت محیط طبیعی جهت مراجعه بازدیدکنندگان (Salalah, 2017)		
دربرگیرنده استراتژی پایدار گردشگری و مدیریت بازدیدکنندگان (Charter, 2022)		

نتیجه‌گیری

محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین منابع برای پاسخ به حلقه‌های مفقوده تاریخ و تمدن یک ملت به‌شمار آورد. این محوطه‌ها همواره واجد ارزش‌های متنوعی هستند که شناسایی و درک این ارزش‌ها می‌تواند زمینه‌بازشناسی جنبه‌های قابل حفاظت آن‌ها را فراهم آورد. در قرن ۲۰م. (در سال‌های ۱۹۱۴ و ۱۹۱۶)، قانون اصلی حمایت از محوطه‌های تاریخی به تصویب رسید و در آن‌زمان، در حمایت از محوطه‌ها اصطلاحاتی در منشورهای بین‌المللی به‌وجود آمد. در بخش اول این پژوهش، منشورها، اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی از حیث کلیدواژگان مرتبط با محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی بررسی و اصول حفاظتی مرتبط با محوطه‌ها در چهار زمینه شناسایی شد. در بخش دوم، در ارتباط با محدوده مورد مطالعه با شناخت شهر قدیم ارجان و با نگاه تحلیل‌گراییانه به مطالعات میدانی، از طریق تحلیل، بررسی و دسته‌بندی چالش‌های حفاظت از محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان و تطبیق چالش‌ها با اصول مستخرج از منشورها، اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی منجر به تبیین اصول حفاظت از محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان گردید.

اصول حفاظت از محوطه ارجان در چهار زمینه شناختی، مدیریتی و حقوقی، کالبدی و معرفی و ارزش‌گذاری محوطه ارائه شد. از مهم‌ترین اصول در زمینه شناختی، ارائه اطلاعات به مردم و تدوین طرح تعامل جامع معرفی شد. تدوین برنامه‌های مدیریت عمومی، هماهنگی و همکاری میان نهادها و مردم و تدوین قوانین مداخله، از جمله مهم‌ترین اصول در زمینه مدیریتی و حقوقی هستند. در زمینه کالبدی به: برگشت‌پذیری اقدامات، حفظ اصالت، تداوم معماری بومی و مصالح بومی و مستندنگاری تغییرات اشاره شد. احترام به ارزش‌های تاریخی و زیبایی‌شناسی و تمامیت کالبدی بناهای تاریخی و محوطه‌ها از مهم‌ترین اصول در زمینه معرفی و ارزش‌گذاری محوطه است. لازم به ذکر است که این موارد در کنار سایر اصول حفاظتی مطرح شده در پژوهش، منجر به بهبود وضعیت محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان می‌شود.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان برخود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نویسنده اول با عنوان «حفاظت و ارزش‌گذاری محوطه‌های تاریخی-باستان‌شناسی مورد پژوهی: طرح ساماندهی محوطه تاریخی-باستان‌شناسی ارجان» در دانشگاه هنر ایران است که به راهنمایی نویسنده دوم بوده است؛ بر همین اساس گردآوری مطالب توسط نویسنده اول و نگارش آن تحت نظارت نویسنده دوم صورت پذیرفته است.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

1. ICHAM: International Conference of Heritage Archaeological Management

۲. تل عروسو، تل نارجستان و قلعه دختر، ازجمله تپه‌های باستانی در محوطه ارجان، که فقط نام آن‌ها باقی مانده است. از تل سبز و تل همایون می‌توان به عنوان تپه‌های باستانی در محوطه ارجان یاد کرد که با وجود کاوش و گمانه‌زنی بر روی آن‌ها در وضعیت نامطلوبی قرار دارند.

کتابنامه

- آبداری، نوشاد، (۱۳۹۴). «بررسی جغرافیای تاریخی ارجان از دوره ساسانی به دوره اسلامی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته رشته ایران‌شناسی-تاریخ، دانشگاه شیراز.
- آذغ، محمد؛ ساجدی‌مهر، مهدی؛ و عابدی‌خواه، ضرغام، (۱۳۹۹). «تبیین علل شکوفایی اقتصادی کوره ارجان از قرن اول تا قرن چهارم هجری قمری». تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران و اسلام، ۱ (۴): ۱-۱۷.
- بارونیان، نسترن؛ و اسدی، مریم، (۱۳۹۹). «معرفی و شناسایی رشته قنات‌های ارجان». باستان‌شناسی ایران-واحد شوشتر. ۳: ۸۱-۹۲. <https://doi.org/AOI-2107-1108>
- پرهون، حسن، (۱۳۷۹). «اهمیت تجاری ارجان و کهگیلویه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ دانشگاه شیراز.
- خسروثانی، افشین، (۱۳۹۷). «پهنه فرهنگی ارجان از منظر مدیریت آب (اواخر دوره ساسانی و دوره اسلامی)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته رشته باستان‌شناسی، دانشگاه تهران.
- رایگانی، ابراهیم، (۱۳۹۴). «بررسی اقتصاد کشاورزی منطقه ارجان در دوره ساسانی و سده‌های نخست اسلامی براساس متون و داده‌های باستان‌شناسی». رساله دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- رایگانی، ابراهیم؛ و موسوی‌کوهپر، سید مهدی، (۱۴۰۰). «بررسی پل بند ارجان و تحلیل نقش آن در رونق اقتصاد کشاورزی براساس متون تاریخی و مطالعات باستان‌شناسی». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران. ۱۱ (۲۹): ۱۱۹-۱۴۱. <https://doi.org/10.22084/nb.2020.22127.2173>
- صبا، مونا؛ و ناصری‌صومعه، حسین، (۱۳۹۳). «گزارش مقدماتی گمانه‌زنی و بررسی باستان‌شناختی تل همایون» باستان‌شناسی ایران، ۴ (۱): ۴۵-۵۵. https://journals.iau.ir/article_531547.html
- فیلدن، برنارد م.؛ و یوکیلهتو، یوکا، (۱۹۹۳). مدیریت در محوطه‌های میراث جهانی. ترجمه پیروز حناچی، ۱۳۹۳، تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- قبادیانی بلخی، ابو معین ناصر بن خسرو، (۱۳۳۵). سفرنامه. به‌کوشش: محمد دبیر سیاقی، تهران: زوار.
- گاوبه، هانیس، (۱۹۷۲). ارجان و کهگیلویه از فتح عرب تا پایان دوره صفوی. ترجمه سعید فرهودی، تحشیه و تصحیح و تنظیم فهارس: احمد اقتداری، چاپ دوم (۱۳۵۹)، تهران: انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- مقدسی، أبو عبد الله محمد بن أحمد. (قرن چهارم). أحسن التقاسیم فی معرفة الأقالیم. ترجمه علینقی منزوی، چاپ اول (۱۳۶۱)، بخش دوم، تهران: شرکت مؤلفان و مترجمان ایران.
- نظری، امین، (۱۳۸۷، ۳ مهر). «وضعیت نابسامان بناهای تاریخی - اسلامی دشت بهبهان با قدمت ۶۵۰۰ ساله». برگرفته از وبسایت: isna.ir/xdfdk
- یوکیلهتو، یوکا، (۱۹۹۹). تاریخ حفاظت معماری. ترجمه محمد حسن طالبیان و خشایار بهاری، چاپ دوم (۱۳۹۴)، تهران: نشر روزنه.

Reference

- Abdari, N., (2016). "Study of Historical Geography of Arjan area from Sassanid to Islamic pe-riod". Master's Thesis, Shiraz University. (In Persian).
- Agnew, N. & Demas, M., (2002). *Principles for the Conservation of Heritage Sites in Chi-na: English-language Translation, with Chinese Text*. of the Document Issued by China ICOMOS: Getty Conservation Institute. Available in: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/china_prin_heritage_sites.pdf.
- Álvarez-Mon, J., (2006). *The Arjan Tomb: At the Crossroads Between the Elamite and the Persian Empires*. University of California, Berkeley.
- Aslan, Z., (2016). "Introduction to heritage site management: rationale in planning and decision-making for the conservation and presentation of archaeological sites". *Conservation of Cultural Heritage in the Arab Region*, 9. Available in: https://www.iccom.org/sites/default/files/2017-12/selected_readings_1_en.pdf.
- Azgh, M., Sajedi Mehr, M. & Abedikhah, Z., (2020). "Explaining the Causes of the Economic Prosperity of the Arjan Furnace from the First Century to the Fourth Century AH". *History of the City and Urbanization in Iran and Islam*, 1(4): 1-17. (In Persian).
- Bangkok, Thailand. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2023/CSI/eng-franc_ICHTCharter.pdf. (Accessed November, 2022).
- Baronian, N. & Asadi, M., (2020). "Introduction and Identification of Arjan Aqueducts". *Iranian Journal of Archaeology-Shushtar Branch*, 1: 81-92 (In Persian).
- Charter, I., (1999). *International Cultural Tourism Charter: Managing Tourism at Places of Heritage Significance*. Mexico. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/IN-TERNATIONAL_CULTURAL_TOURISM_CHARTER.pdf.
- Charter, Icomos., (2008). *Charter on Cultural Routes*. Canada. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/culturalroutes_e.pdf. (Accessed October, 1999).
- Charter, ICOMOS. (2022). ICOMOS International Charter for Cultural Heritage Tourism.
- Charter, Washington. (1987). *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*. Adopted by: ICOMOS General Assembly. Available in: https://www.icomos.org/image/DOCUMENTS/Charters/towns_e.pdf. (Accessed October, 1987).
- Cowbe, H., (1972). *Arjan and Kohgiluyeh from the Arab Conquest to the End of the Safavid Period*. Translated by Saeed Farhoudi, Edited and Arranged by Ahmad Eghtadari, Second Edition (1980), Tehran: Publications of the Association of Cultural Works and Honors. (In Persian).
- Declaration, Q., (2008). *Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of the Place*. In: Québec: Icomos. Available in: <https://www.icomos.org/images/>

[DOCUMENTS/Charters/GA16_Quebec_Declaration_Final_EN.pdf](#). (Accessed October, 2008).

- Felden, B. M. & Jokilehto, J., (1993). *Management in World Heritage Sites*. Translated by Dr. Pirouz Hanachi (2014), Tehran: University of Tehran Press. (In Persian).

- ICOMOS, A., (1999-2002). *The Burra Charter: The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance*. Australia ICOMOS, Melbourne. Available in: <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted31.10.2013.pdf>. (Accessed 1981, updated in 2013).

- ICOMOS, D., (1983). *Declaration of Rome*. Rome. Available in: <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/185-declaration-of-rome>. (Accessed June 01, 2018).

- ICOMOS, D., (1996). *Declaration of San Antonio*. Texas. Available from: <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/188-the-declaration-of-san-antonio>. (Accessed June 01, 2018).

- ICOMOS, I., (2017). *Approaches to the conservation of twentieth century cultural heritage—Madrid-New Delhi Document*. New Delhi: India. Available in: https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2682/1/MNDD_ENGLISH.pdf. (Accessed December, 2017).

- ICOMOS. (1982). *Tlaxcala declaration on the revitalization of small settlements*. Trinidad, Tlaxcala. Available in: <https://icomosjapan.org/static/homepage/charter/declaration1982.pdf>. (Accessed October, 1982).

- ICOMOS. (1990). *Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*. Lau-sanne. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/arch_e.pdf. (Accessed 1990).

- ICOMOS. (1999). *Principles for the conservation of wooden built heritage*. New Delhi, India. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/wood_e.pdf. (Accessed October, 1999).

- ICOMOS. (2003). *Principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage*. Victoria Falls, Zimbabwe. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/structures_e.pdf. (Accessed 2003).

- ICOMOS. (2011). *The Valletta principles for the safeguarding and management of historic cities, towns and urban areas*. Available in: <https://civvih.icomos.org/vallettaprinciplesenglish-french/>. (Accessed November, 2011).

- ICOMOS. (2017). *Salalah Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites*. New Delhi, India. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2017_6-3-3_SalalahGuidelines_EN_adopted-15122017.pdf. (Accessed December, 2017).

- Jokilehto, J., (1999). *History of Architectural Conservation*. Translated by

Mohammad Hassan Talebian, Khashayar Bahari, Second Edition (2015), Tehran: Rozaneh Publishing. (In Persian).

- Khosrosani, A., (2018). "Arjan Cultural Zone from the Perspective of Water Management (Late Sassanid and Islamic Periods)". M.Sc. Thesis, University of Tehran, Tehran, Iran. (In Persian).

- LeStrange, G., (1945). *Historical geography of the lands of the Eastern Caliphate*. Translated by Mahmoud Erfan, Tehran: Scientific and Cultural, Second Edition. (In Persian).

- Lim, J. H., (2005). "Archeological Site Management Planning: Focused on a Study of Management Guidelines for Hwangryong Temple Historic Site". *Theses Historic Preservation*, 33.

- Maqdisi, Abu-A. M.-ibn A., (4th century). *Ahsan al-Taqasim fi Ma'refat al-Aqalim*. Translated by Alinaqi Monzavi, first edition (1982), part two, Tehran: Iranian Authors and Trans-lators Company. (In Persian).

- Nazari, A., (2008, September 25). *The unstable condition of the historical-Islamic buildings of Behbahan plain with a history of 6500 years*. Taken from the link: isna.ir/xdfdK. (In Persian).

- Parhoon, H., (2000). "The Commercial Importance of Arjan and Kuh-Giluyeh". Master's Thesis, Shiraz University. (In Persian).

- Principles, D., (2011). *Joint Icomos-Ticcih Principles for the conservation of industrial heritage sites, structures, areas and landscapes*. Available in: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf. (Accessed November 28, 2011).

- Qubadiani Balkhi, Abu-M. N.-ibn K., (1956). *Travelogue*. by Mohammad Dabir Siaghi, Tehran: Zavar. (In Persian).

- Raiyghani, E. & Mousavi Kouhpar, S. M., (2021). "Investigation of the Arjan Weir-bridge and Analysis of its Role in the Prosperity of Agricultural Economy Based on Historical Texts and Archaeo-logical Studies". *Iranian Archaeological Research*, 11(29): 119-141. (In Persian). <https://doi.org/10.22084/nb.2020.22127.2173>

- Raiyghani, E., (2015). "Study of Arjan Region Agricultural Economy in Sassanid Era and Early Islamic Centuries Based on Historical Texts and Archaeological Evidence". A Dissertation for Ph.D., Tarbiat Modarres University. (In Persian).

- Rothenberg Declaration. (1975). *Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns, at the 4th ICOMOS General Assembly*. Rothenberg.

- Saba, M. & Naseri Sowmeh, H., (2014). "Preliminary Report of Speculation and Archaeological Investigation of Tell Humayun". *Iranian Journal of Archaeology*, 4 (1): 45-55. (In Persian). https://journals.iau.ir/article_531547.html

- UNESCO, Recommendation. (1976). *Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*. Nairobi, 11, 26. Available in: <https://>

unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114038.page=136. (Accessed November 26, 1976).

- UNESCO. (1968). *Recommendation concerning the preservation of cultural property endangered by public or private works*. Paris, France. Available in: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114047> (Accessed from 15 October to 20 November, 1968).

- UNESCO. (1972). *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris, France. Available in: <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>. (Accessed November 16, 1972).

- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*. Available in: <https://ich.unesco.org/en/convention>. (Accessed November 13, 2019).